

Képek *Az utolsó lakókocsi*
(*Posledná maringotka*, 2008.)
című filmből.

Fenn: Anton Anderle, Kemény Henrik,
lenn: a Dombrowski család tagjai.

Balogh Géza

AZ UTOLSÓ LAKÓKOCSI

**SZLOVÁK DOKUMENTUMFILM KÖZÉP-EURÓPA
VÁNDORBÁBJÁTÉKOSAIRÓL**

Szomorú filmet készített Ida Hledíková-Polívková forgatókönyvíró, Richard Krivda operatőr és Peter Beňovský rendező. Azért szomorú film a Szlovák Televízió, a Barrandov Filmstúdió és a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma támogatásával, a Furia Film Kft vállalkozásában készült *Az utolsó lakókosci* (Posledná maringotka, 2008, 64 perc), mert olyan korszakot mutat be, amely végérvényesen a múlté. Vannak, aki megpróbálják visszaidézni, de a vándorbábjátékos életforma, amelyet a cím szimbolizál, soha többé nem tér vissza.

És erről a világról valójában akkor derült ki, milyen értéket képviselt, amikor már jócskán eljárt felette az idő. Hiszen fénykorában, a 19. század végén és a 20. század első felében ezt is – mint annyi más, később felfedezett kincset – jobb körökben lenézték, alantas szórakozásnak tekintették.

Rév István, az első állandó magyar művészi báb-színház megteremtője például így hirdette az 1941 márciusában megnyíló Nemzeti Bábszínhájakot: *„A Paprika Jancsi a Liget mulatsága. A salzburgi, müncheni, párisi bábjátékok már művészetet megközelítő mutatóanyagok. A Nemzeti Bábszínhátek tökéletes művészi élmény. Az első bábszínház felnőttek számára.”* Ha Rév önbizalma némileg magyarázható üzleti fogással, a kapitalista szellemet messze ívben elkerülő „népi demokratikus” Mesebarlang első igazgatójának ugyanilyen göggel elhangzó szavai semmiképpen: *„Az új bábszínházban nem holmi vásári komédiások játszanak, hanem hivatásos bábművészek.”*

A pártállam illetékesei hasonló megvetéssel kezelték Közép- és Kelet-Európa többi országában is a vásári bábjátékosokat. *Az utolsó lakókosci*ban megszólaló szlovák, cseh, kelet-német játékosokra ugyanaz a sors várt hazájukban, mint a Hincz családra a pesti

Városliget Vurstlijában, vagy Kemény Henrikre a Népligetben. Aztán jókora késéssel egyszer csak felfedezték őket. Amikor a „múltat végképp eltörölni” jelszava megváltozott, és kevésbé öntudatosan valahogy úgy hangzott, hogy meentsük, ami menthető.

Két szlovák vándorbábjátékos család, Dubskýék és Anderléék története foglalja keretbe a megelevenedő múltat, amelyben a drezdai Kurt és Uwe Dombrowsky, a magyar Kemény Henrik és a cseh Kopecký-Novák dinasztia leszármazottai vallanak örökölt hivatásukról.

A legpatinásabb ősökkel a legifjabb Matěj Kopecký büszkélkedhet, aki egyenes ági leszármazottja a híres Matěj Kopeckýnek (1775–1847). Kopecký legendás alakja jócskán ködbe vész. Nemcsak azt tartotta róla a fáma, hogy ő a legnépszerűbb cseh vásári marionettfigura, Kašparek szülőatyja, de a cseh nemzeti megújulás kiemelkedő alakjává nőtte ki magát a 19. század második felében. A jelenkori bábtörténet szerint pályájával kapcsolatban kevés a bizonyítható történelmi tény, és egy korszak fejlődésének több állomása összpontosul benne, de a hiedelem és az őt övező mítosz máig kiemeli őt a cseh vásári bábjáték gazdag történelméből. Kétségtelen, hogy nem ő egymaga alakította át az addigi népszerű cseh komikus bábót, Pimprlet az osztrák származású Kasperl édes testvérévé. Ennél hosszabb folyamat volt, amíg a bécsi bohózat nagyszájú figurájából a cseh vásári bábjáték máig élő alakja, a púpos, szabadszájú, nagyorrú paraszt lett, akit már Kašpareknek neveznek.

Matěj Kopecký színházát fia, Václav Kopecký (1801–1871) vette át, aki maga is hatvankét bábjátékot hagyott az utókorra. (Hogy az apja mennyit írt, megállapíthatatlan, a számtalan neki tulajdonított átdolgozás szerzősége meglehetősen kétséges.)

Az ő munkáját fiai és lánya, Arnoštka Kopecká (1842–1914) folytatta. A filmben megszólaló legifjabb Matěj Kopecký elmondja, hogy egyszer látta játszani azonos nevű nagyapját.

Mint Henryk Jurkowski összeállításunkban olvasható írásából is tudható, a német nyelvterület természetesen egy évszázaddal megelőzi Matěj Kopeckýt és kortársait, a Fink, a Dubský, a Kočka dinasztia marionettjátékosait. A filmben bemutatkozó német Dombrowsky család története azonban csak a 19. század elején kezdődik Johann Anton Kressig kötél-táncos és marionettjátékos megjelenésével. Az ő leszármazottja Max Kressig, akinek unokája, Roswitha Sterl (1930) 1952-ben férjhez megy Kurt Dombrowsky villanyszerelőhöz, és két évvel később együtt veszik át a két család hajdani mesterségét: tradicionális vándorbábszínházat hoznak létre. Valójában a megörökölt felszerelés birtokában Kressig nagy-papa egykori Künstler Marionetten-Spieléjét folytatják. Fiuk, Uwe Dombrowsky (1955) és felesége, Evelyn újabb színházat hoz létre a családhoz tartozó Bettina Fischerrel (1958) és Kerstin Wilhelmmel (1961); a 18. századi barokk népszínház nyomdokain haladnak tovább. Sajnos a film nem nagyon nyújt segítséget a nézőknek ahhoz, hogy a szerzteágazó család rokoni kapcsolatai világosak legyenek. A megszólalók bábjáték iránti rajongása és megszállott munkaszeretete azonban mindenért kárpótol.

Nem könnyű nyomon követni Dubskýék útját sem, pedig az ő történetük kevésbé ismert a nemzetközi irodalomból. (A *bábművészet világciklopediájában*, amelynek szlovák bábtörténeti fejezetét Ida Hledíková írta, csupán egy kurta felsorolásban szerepel a család neve.) 1992-ig Csehszlovákia szétválásáig mind a hazai, mind a külföldi szakirodalom mostohán bánt a „fiatalabb testvér” egész kultúrtörténetével, és azon belül színház- és bábtörténetével. Mai ismereteink szerint az első szlovák bábjátékos Ján Stražan (1856-1939) volt. Róla még Jurkowski alapos és részletes műve, *Az európai bábjáték története* (Dzieje teatru lalek I–III, 1970, 1976, 1984) sem tesz említést. Ezért sokszorosan súlyos mulasztás, hogy a nemzetközi érdeklődésre joggal számító vállalkozás alig segít eligazodni az előzményekben. Pedig Stražan az európai bábjátékszás jellegzetes repertoárja mellett (*Faust*,

Don Juan, *Brabanti Genovéva*) igaz hazafiként nagy figyelmet szentelt a fiatal szlovák drámaírodalomnak. Előszeretettel tűzte műsorára tovább a Monarchia többi nemzeti irodalmának igényes műveit. Komoly népművelői feladatot töltött be a szlovák anyanyelvű közönség körében. Őrá is igaz, amit Julius Fučík mondott Matěj Kopeckýről: voltaképpen az övé volt az első cseh és szlovák nemzeti színház.

Stražan munkásságát három család folytatja a történelmi Magyarország szlovákok lakta vidékein: Dubskýék, Nosálekék és Kuníké. Hogy Dubskýék bemutatása mellett döntöttek az alkotók, arra az épségben megmaradt lakóocsi és a patinás színpadi felszerelés mellett az a magyarázat, hogy a népes családból itt él közöttünk Maria Dubská, nagy idők nagy tanúja, aki élethivatásának tekinti az örökség gondozását, karbantartását. Csak azt fájjalja, hogy gyermekei már nem folytatják a család mesterségét. Pedig az utódok is a szép gyerekkort emlegetik. Nem a szegénységről, a nélkülözésekről beszélnek, hanem arról, hogy boldogok voltak, mindenük megvolt, amire vágytak. Megható nosztalgiával emlékeznek a csepűrágó mutatványos időkre. Stražan példáját követve Ján és Karol Dubský is Nestroy komédiáit, a híres lengyel-szlovák betyár, Jánošík történeteit, meg a cseh és szlovák irodalom klasszikusait vitte el a falvak népéhez. És azt a szokást is megőrizték, hogy a bábos családok nemzedékeken át egymás között házasodtak.

A legteljesebb élményt a megszólalók közül az öt portré tengelyében elhelyezett Kemény Henrik és a történetet záró Anton Anderle (1944–2008) vallo-mása nyújtja. Kemény Henrik rutinos nyilatkozó, és a rendező egy remekül megválasztott fizikai cselekvés-sorral biztosítja, hogy a család három nemzedékét bemutató összefoglaló ne legyen kényszeredett. Egy előadás után, amelyből láthatjuk a néger cintányéros-duó pompás bravúrszámát, bontani kezdi a színpadot, majd gondosan elcsomagolja a felszerelést, közben pedig kötetlenül mesél Salamon nagypapa vándorcirkuszáról, a Columbia Magyar Mechanikai Színházról, meg édesapjáról és a Népligetéről.

Anton Anderle az összefoglalás. Ő nemcsak játékában és minden idegszálában hordja az elődök játék kedvét, stílusát, műsorszámait és eredményeit,

de káprázatos bábgyűjteményében láthatók az egész európai és mindenekelőtt a szlovák vándorbábjáték megmentett, rekonstruált kincsei. Az ő felmenői is házasságok révén kerültek a vándorbábosok közé. A család története olyan, mint egy mese. A morvaországi Eva Kouřilová (1880–1969) feleségül ment a szlovák Michal Václav Anderléhez (1878–1935). Eva Kouřilová áva lány volt, és Ján Stražanék házában töltötte a gyerekkorát. 1919-ben rábeszélte férjét, hogy csatlakozzanak nevelőszülei társulatához. Az Anderle házaspár 1929-ig élt lakókocsiban és járta a szlovák vidéket. Közben négy fiuk született, akik közül kettő, Bohuslav (1913–1976) és Jaroslav (1916–1982) folytatta a vándorbábjátékos mesterséget. Bohuslav volt a „képzettebb” játékos, ő már nyolc éves korában fellépett Stražan előadásain, és kívülről fújta az egész repertoárt.

Bohuslav Anderle Anton édesapja. De a történet megszakad egy időre, mert a pártállam korifeusai 1955-ben elveszik a játszási engedélyét. Az indok: a gyermekek számára káros műveket játszanak. Ezek a művek: a *Faust*, a *Don Juan*, meg a vásári bábjáték többi klasszikusa. A döntés jogerős, fellebbezésnek helye nincs. Anton Anderle nem folytatja elődei mesterségét, polgári foglalkozást választ, és egészen a rendszerváltozásig nem gondol a gyerekkori emlékekre. 1989-ben aztán úgy dönt, hogy a családi örökséget, a lakókocsit meg a bábokat rendbe hozza, és maga is komédiásnak áll. Műsorgondjai sokáig nincsenek, az ölébe hullott a Stražan és az Anderle család teljes repertoárja. A darabokat folyamatosan javíthatja, átigazítja, tömöríti, a hosszú párbeszédet lerövidíti és játékokkal helyettesíti, majd új produkciókat is létrehoz, többek között egy mulatságos cirkuszi egyveleget.

Hamarosan nemzetközi karriert fut be, beutazza a fél világot, nálunk is számos fesztiválon szívesen látott vendég. Fellép Kemény Henrik nyolcvanadik születésnapján is. Megígéri, hogy a századikra is eljön. A tréfán jót nevetünk, mert még nem tudjuk, hogy nem tartja be az ígését, három évvel később váratlanul meghal. Abban az évben, amikor *Az utolsó lakókocsi* elkészül.

A film végén Anderle vásári bábgyűjteményének kiállítását látjuk. A vendégek között ott van Mária

Dubská. Könnyes szemmel nézi a patinás mario-nettfigurákat. „Milyen gyönyörű!” „Jaj de szép!” – csak ezeket ismételteti meg hatottan. Mintha most döbbenne rá, milyen fontos szerepet töltött be ő is hazája kultúrájának ápolásában.

Nagyon fontos, nagyon szép és szívbemarkoló film. Az utolsó pillanatban született meg, amikor még meg lehetett örökíteni egy klasszikus játékkorona autentikus értékeit. Amikor még itt élt közöttünk Anton Anderle és Kemény Henrik. Sajnáljuk, hogy kevés részletet látunk az előadásokból, és nem mindig sikerül a játékosok legjellegzetesebb pillanatait megragadni. Kicsit több a kellelénél a nosztalgizálás, az elbeszélés, és ez időnként elnyomja a színház, a játék erejét. De a hiányosságokért kárpótolnak a múltat idéző figurák. És az emberek, a történet igazi hősei, öregek és kevésbé öregek, akik keresetlen egyszerűséggel emlékeznek szép hivatásukra. *Az utolsó lakókocsi* értéke túlmutat önmagán. Nem csupán bábtörténeti ereklyék kelnek benne életre. A film felidéz a keserves, szép és csúf 19. és 20. századot, ellentmondásokkal terhes közös történelmünket, zsörtölődéseinket, a mi egész sokat szidott és sok vihart látott Közép-Európánkat. Meg az ifjúságunkat, a szüleink, nagyszüleink ifjúságát.

Anton Anderle lakókocsijával

Képek Az utolsó lakókocsi című filmből a Dombrowski család színházáról, bábjairól és tagjairól

SLOVAKIAN DOCUMENTARY FILM ON TRAVELLING PUPPETRY IN CENTRAL EUROPE

This study introduces the 2008 Slovakian documentary film *Posledná marigotka* (The Last Caravan), featuring the dynasty of a Czech, a German a Hungarian and two Slovakian puppeteers. The Slovaks are the Dubský family and Anton Anderle, the last of the Slovakian wandering puppeteers, who died a few years ago. The Dombrovskys from Dresden are represented, as is the descendant of the legendary Czech puppeteer, Matěj Kopecký. From Hungary, we are shown the work of the recently deceased Hungarian puppeteer, Henrik Kemény. The author, Géza Balogh, writes: "The author of screenplay Ida Hledíková-Polívková, cameraman Richard Kivda and Director Peter Beňovský have created a sad film. It was produced by Furia Film, Ltd. with support of the Slovak Television, the Barrandov Film Studio and the Ministry of Culture of the Slovak Republic. It is sad because it shows a world that has undoubtedly vanished. The things this world valued only became evident well after the fact. As so often is the case with treasures discovered late, people looked down on them in their golden age, that is the end of the 19th century and the first half of the 20th century, and considered them merely a form of lowly entertainment." This is a very important, very beautiful and heart-rending film. It was born at the last minute, at the time when it was still possible to hand down the values of an authentic form of the plays. We regret that only a few excerpts of performances may be seen, and it wasn't always possible to capture the most characteristic moments. There is a little more nostalgia than necessary, and sometimes the elemental power of the theater and the play are suppressed. But the people and the heroes of the story more than make up for this as they recount their fate and describe their beautiful profession with their straightforward simplicity.